

Nøysomhet med og uten gudsfrykt

Et etisk bidrag i møte med vår tids økologiske utfordringer?

Contentment with or without godliness.

An ethical contribution facing the ecological challenges of our time?

Svein Olaf Thorbjørnsen

Professor emeritus, MF vitenskapelig høyskole

Svein.O.Thorbjornsen@mf.no

Sammendrag

Det bibelske uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet» (1 Tim 6,6) analyseres ut fra både bibelske og antikke forutsetninger. Analysen viser at uttrykket har en indirekte økologisk relevans, mest på det individuelle plan: en ansvarlig innretning mot livet i verden, et fokus på nesten, på det materielle relative betydning og en motivasjon til å bevare Guds skapte verden. Dette videreføres i en begrenset presentasjon og vurdering av nøysomhetstankens økologiske relevans og potensial innen deler av den fagøkonomiske tenkning og deler av dydsetikken. En gjennomgående utfordring i begge tilfeller er via nøysomhet og lignende dyder faktisk å bidra til strukturelle, økologisk positive forandringer.

Nøkkelord

«Gudsfrykt med nøysomhet», Økologi, Nøysomhet og økonomi, Nøysomhet og dydsetikk

Abstract

The biblical term «godliness with contentment» (1 Tim 6:6) is analyzed on biblical as well as antique premises. The analysis shows that the term has an indirect ecological relevance, mostly on the individual level: a responsible interest in worldly life, a focus on one's neighbor, on the relative importance of material goods and a motivation to preserve God's created world. This is followed by a limited presentation and assessment of the ecological relevance and potential of frugality/contentment within parts of economics and within ecological oriented virtue ethics. A characteristic challenge in both areas is via frugality and similar virtues really to contribute to structural, ecological positive changes.

Keywords

«Godliness with contentment», Ecology, Frugality and economics, Frugality and virtue ethics

Innledning

Store økologiske¹ utfordringer preger vår verden. I norsk sammenheng merker vi det særlig som et annerledes værslag: mer nedbør, flom og ras, sterkere vind, høyere gjennomsnittstemperatur, reduserte isbreer. Andre steder er det langt verre: orkaner, ekstrem nedbør, hetebøl-

1. Til «økologi», se Arne Semb-Johansen et al., «Økologi», <https://snl.no/økologi> (17.9.2023).

ger, skogbranner og stigende havnivå. Konsekvensene av denne klimakrisen er dramatiske, for noen så dramatiske at de blir klimaflyktninger. Et mål på jordens økologiske status er om vi klarer å begrense den atmosfæriske oppvarming til 1,5° C, eller kommer vi også til å bryte 2-gradersgrensen, med de dystre konsekvenser det får for jordens fremtid?² Et nesten samlet vitenskapssamfunn gir mennesket skylden for klimakrisen.³

Dette utfordrer både vår praksis og etiske tenkning. I denne sammenheng vil jeg fokusere på en etisk dyd som ikke har spilt noen vesentlig rolle i økologisk sammenheng: nøysomhet. Undersøkelsen og drøftingen gjelder primært det innhold og betydning som nøysomhetstanken har i en kristen, teologisk etisk kontekst, men jeg trekker også linjer videre for å se hvilken betydning nøysomhet har hatt i en allmenn, økologisk innrettet dydsetisk sammenheng. I den teologisk-etiske konteksten er nøysomhet på en særlig måte knyttet til uttrykket «Gudsfrykt med nøysomhet» (ἡ εὐσέβεια μετὰ ἀνταρκείας), ikke minst fordi dette har en direkte bibelsk forankring (1 Tim 6,6).

For kristne mennesker har gudsfrykt med nøysomhet lenge spilt en viss rolle, og mest som en veiledning til et enkelt liv og som en motvekt til et liv med vekt på rikdom og materielle goder. Fokuset har da først og fremst vært et fromt liv, et liv der en i størst mulig grad unngikk de fristelser som kunne medføre at en falt fra troen. På en særlig måte har dette vært viktig i klostervesenet og i enkelte kristne tradisjoner, blant annet i puritanismen.⁴ I en tid uten økologiske utfordringer spilte ikke nøysomhet noen rolle med tanke på hvordan mennesket forholdt seg til natur og miljø.

I dagens situasjon med enorme økologiske utfordringer og problemer kan en slik forståelse av nøysomhet synes som et meget begrenset bidrag, begrenset ikke minst til det individuelle og personlige plan. Må det ikke tas helt andre og «hardere» grep i møte med de økologiske utfordringer? Gjelder det ikke da mer å forandre strukturer og systemer, forandringer som bare kan skje på et nasjonalt og internasjonalt politisk nivå? Uten tvil er det nødvendig. Det er likevel meningsfylt også å spørre hvilke bidrag som kan ytes på det individuelle nivået, både med tanke på betydningen av et enklere og mindre forbruksorientert liv og med tanke på hva slike holdninger kan bidra med oppover til det politiske nivået.

Nøysomhet som dyd hører hjemme i en kontekst også utenfor den kristne tradisjonen. I antikken knyttet tanken om måtehold (σωφροσύνη) og om enkelhet og sparsommelighet (*frugalitas*) an til noe av det samme, i henholdsvis gresk og latinsk sammenheng.⁵ På 1700-tallet spilte nøysomhet en rolle i allmenn økonomisk sammenheng, blant annet hos Adam Smith (1723–1790), men da mer som et middel (sparing og investering) for å oppnå økonomisk vekst og velferd.⁶ Max Weber (1864–1920) fant en viktig årsak til utviklingen av den

2. Miljødirektoratet, *Spesialrapport om 1,5 graders global oppvarming* (Oslo: Miljødirektoratet, 2022), <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/klima/fns-klimapanel-ipcc/dette-sier-fns-klimapanel/spesialrapporter-fra-klimapanelet/spesialrapporten-om-1-5-grader/> (17.9.23).

3. John Cook et al., «Consensus on Consensus: A Synthesis of Consensus Estimates on Human-Caused Global Warming», *Environmental Research Letters* 11, nr. 4 (2016), <https://doi.org/https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/11/4/048002>.

4. Alison Hulme, *A Brief History of Thrift* (Manchester, MI: Manchester University Press, 2019), 17–24.

5. Måtehold (σωφροσύνη) var en av de fire kardinaldydene, sentrale både i antikken og i den kristne middelalder. Innholdsmessig er måtehold knyttet til selvkontroll, moderasjon, ikke å overdrive, avholdenhet og være fornøyd med det som er nok. Se f.eks. for Platons del James A. Arieti og Roger Milton Barrus, *Plato's Protagoras: Translation, Commentary and Appendices* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2010), 66. Se også Henrik Syse, *Måtehold i grådighetens tid* (2. utg.; Oslo: Cappelen Damm, 2013), 42–67.

6. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Oxford World's Classics; Oxford/New York: Oxford University Press, 1998 [1776]), 200, 203, 205, 208 f., 211. Se også Ryan P. Hanley, *Adam Smith and the Character of Virtue* (New York: Cambridge University Press, 2009), 112–14.

tidlige kapitalisme i Europa i en protestantisk, asketisk preget nøysomhetstanke, særlig tydelig i en kalvinsk arbeidsetikk. Nøysomheten var psykologisk motivert av et behov for å finne «bevis» for at en tilhørte dem som var utvalgt til frelse. Flittig arbeid, nøysomt liv, sparsommelighet og investering som førte til økt velferd, var beviset. Slik sett ble nøysomhet både et økonomisk middel og et middel med religiøs betydning.⁷ I nyere tid har en fattet fornyet interesse for nøysomhet. Det gjelder både innen økonomi og innen dydsetikk.⁸ Også innen ideelle naturvern- og livsstilsorganisasjoner har en hatt fokus på praksiser som har å gjøre med nøysomhet: et enklere liv, redusert forbruk, reparasjon og solidaritet.⁹

Et kristent etisk engasjement for å redde miljøet og unngå eller begrense klimakrisen kan begrunnes på flere måter. Det kanskje mest nærliggende er et engasjement på skapelsesteologiske premisser,¹⁰ selv om dette i sin tid også ble ansett for å være selve årsaken til vår tids miljøkrise.¹¹ Begrunnelser for et slikt engasjement kan hentes både fra Det gamle (GT) og Det nye testamente (NT),¹² og fra tradisjoner i kirkens historie som har vektlagt dette, eksempelvis Frans av Assisi i katolsk sammenheng.¹³ Andre begrunner sitt engasjement ut fra frelseshistoriske forutsetninger, knyttet til liturgiske og sakramentale faktorer, da ofte innen dydsetiske rammer.¹⁴

Denne artikkelens hovedproblemstilling er da denne: Gis det i tanken om nøysomhet, med og uten gudsfrykt, et etisk potensial som kan være et positivt bidrag i møte med vår tids økologiske utfordringer?

Det bibelske nøysomhetsideal utgjør artikkelens primære tyngdepunkt, særlig slik dette kommer til uttrykk i pastoralbrevene, og spesielt i 1 Tim 6,6.¹⁵ Jeg ønsker først å undersøke hva som menes med uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet» i dets bibelske kontekst, men også sett i forhold til hvordan dette ble forstått i den bibelske omverden. Dernest vil jeg spørre om uttrykket etter sitt innhold kan ha etisk relevans for handling i en truet økologisk kontekst, en kontekst som ikke fantes den gangen. Det andre tyngdepunktet er å spørre om nøysomhet har en betydning i en mer allmenn etisk kontekst der en er opptatt av miljøspørsmål. Det vil jeg gjøre ved først å peke på at nøysomhet faktisk spiller en rolle i en økonomisk, økologisk bevisst sammenheng. Dernest vil jeg aktivere noen av dagens mer allmenne dydsetiske drøftinger relatert til miljøspørsmålene. Gudsfrykt er ikke her innenfor synsfeltet, men nøysomhet tilskrives en viss betydning.

7. Max Weber, *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (Oslo: Gyldendal, 1995 [1920]), 74, 111.

8. Dette kommer jeg tilbake til i artikkelens del 4 og 5.

9. Et eksempel er Framtiden i våre hender, se <https://www.framtiden.no/om-oss.html> (17.9.23).

10. Se f.eks. Jürgen Moltmann, *God in Creation: An Ecological Doctrine of Creation; The Gifford Lectures 1984–1985* (London: SCM Press, 1985).

11. Jf. Lynn Whites kritikk: Lynn White, «The Historical Roots of Our Ecological Crisis», *Science* 155 (1967): 1203–7, <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>.

12. Se f.eks. Ernst Baasland, «Økologiske utfordringer og bibelske perspektiver», i *Økoteologi: Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi* (red. B. Mæland og T.S. Tomren; Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2007), 29–50.

13. Se Roger D. Sorrell, *St. Francis of Assisi and Nature: Tradition and Innovation in Western Christian Attitudes toward the Environment* (New York/Oxford: Oxford University Press, 1988). I encyklikaen *Laudato si': Om omsorgen for vårt felles hjem* (Oslo: St. Olav, 2015) argumenterer pave Frans, i tradisjonen fra Frans av Assisi, for en økologisk omvendelse som må ha sin forutsetning også i en antropologisk omvendelse. Motkreftene er alliansen mellom teknologi og økonomi, en myte om stadig fremskritt og en individualistisk antroposentrisme. Frans er på flere steder opptatt av nøkternhet (f.eks. s. 16, 178 f.) som en viktig dyd til fremme av en bærekraftig økologisk balanse.

14. Se f.eks. Ben Quash, «Offering: Treasuring the Creation», i *The Blackwell Companion to Christian Ethics* (red. S. Hauerwas og S. Wells; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2004), 305–18.

15. Det finnes tilknytningspunkter for denne tanken også i GT, blant annet i visdomslitteraturen, se f.eks. Ordsp 15,16; 30,8.

«Gudsfrykt med nøysomhet» – bibelske og antikke forutsetninger

Uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet» (ἡ εὐσέβεια μετὰ ἀνταρκειᾶς) (1 Tim 6,6) forstås av noen som et godt, kristent ideal, tidligere med særlig forankring i en konservativ og pietistisk fromhetstradisjon. Vekten ligger på materiell forsakelse og sparsommelighet, å begrense seg til det tilstrekkelige (jf. Fil 4,11). Det skjer for Guds rikes skyld, for dets utbredelse og for all god gjernings skyld, men også for ens eget livs skyld. Forsakelse forhindrer utskielser og frafall. Idealet er et enkelt og fordringsløst materielt liv. Kontrasten er et liv i materiell rikdom, preget av kjærlighet til penger og av havesyke.¹⁶ Slik sett ivaretar «gudsfrykt med nøysomhet» den advarsel mot rikdommens farer som finnes både i GT og NT.¹⁷ Et slikt liv innebærer fristelser som kan føre bort fra troen. Da står gudsfrykten på spill.

Hvordan korresponderer så slike oppfatninger og tilhørende praksiser med innholdet i det bibelske uttrykket som vi finner i 1 Tim 6,6?

Første Timoteusbrev¹⁸ var ikke skrevet til mennesker som levde med økologiske utfordringer. Deres utfordringer gjaldt mer ledelsen av menigheten (1,18–20; 3,1–15; 4,6–16; 5,17–23) og forholdet til vranglære (1,3–11; 4,1–5; 6,3–10). Av spesiell interesse i denne sammenhengen er at også etiske temaer fokuseres. Dette gjelder både i relasjon til «gudsfrykt» (εὐσέβεια) og til «nøysomhet» (ἀνταρκεία). Farene ved rikdom og pengekjærlighet ses i sammenheng med å forvalte rikdommen forsvarlig (2,9; 3,3.8; 6,5.9–10.17). Sparsommelighet og forsiktighet med penger og materielle ting er et viktig aspekt ved nøysomheten. Samtidig poengteres det i brevet at alt Gud har skapt, er godt (4,4), og at han gir mennesker rikelig av alt, også for at de skal nyte det (6,17). De troende oppfordres til å leve ansvarlig og med en positiv holdning til verden (2,2; jf. 1 Pet 2,12–16), tross den motstand som verden gir. Gudsfryktens og nøysomhetens sted er således ikke bare i menigheten, men også i verden, i form av et stille og fredelig liv.

Teksten om «gudsfrykt med nøysomhet» står i en kontekst (1 Tim 6,3–10) der to temaer er flettet inn i hverandre. Det ene er vranglære, og det andre er pengebegjær. Det som knytter de to sammen, er de to ordene «gudsfrykt» (εὐσέβεια) og «vinning» (πορισμός). I vranglærens tilfelle er gudsfrykten en vei til materiell vinning for dem som forkynner og er ledere i menigheten. Når det gjelder pengebegjær, er gudsfrykt (med nøysomhet) en måte å unngå (altså en vinning) at kjærligheten til penger fører til undergang og fortapelse. Gudsfrykten kommer her i en negativ relasjon til rikdom og materiell vinning.

De to ordene εὐσέβεια og ἀνταρκεία i v. 6 har en omfattende tradisjonshistorie.

εὐσέβεια er i alle norske oversettelser fra slutten av 1800-tallet gjengitt med «gudsfrykt».¹⁹ Det er et viktig begrep i alle de tre pastoralbrevene (f.eks. 1 Tim 2,2; 4,7–8; 2 Tim 3,5; Tit 1,1) og profilerer en forståelse av hva som menes med et kristent liv og en kristen etikk. I tolkningshistorien²⁰ har noen vektlagt at det uttrykker handlinger og hold-

16. For en slik forståelse, se f.eks. Øystein Garcia de Presno, «Rett forvaltning», i *Kristen i verden: Innføring i kristen etikk* (red. L.I. Magerøy; Oslo: Luther forlag, 1996), 124 f.

17. Se f.eks. Fork 5,9–14; Matt 6,19–21; Luk 12,13–21; 16,19–31; 1 Tim 6,7–10; Hebr 13,5; Jak 5,1–6.

18. Til spørsmål om forfatterskap og adressater til pastoralbrevene, se I. Howard Marshall, *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles* (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, red. J.A. Emerton, C.E.B. Cranfield og G.N. Stanton; Edinburgh: T&T Clark, 1999), 52–59.

19. En tysk bibelutgave (*Der Jerusalemer Bibel*) oversetter det med «Frömmigkeit» (se Diego Arenhoevel, Anton Vögtle og Alfons Deissler, *Die Bibel: Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Bundes; deutsche Ausgabe mit den Erläuterungen der Jerusalemer Bibel* (Freiburg: Herder, 1968), 1714. I engelsk sammenheng er det ofte oversatt med «godliness». Se f.eks. NRSV-utgaven *Holy Bible: New Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments* (Peabody, MA: Hendricson / Oxford University Press, 1989). Oversettelsen lyder her: «Of course, there is great gain in godliness combined with contentment» (s. 164).

20. Se Marshall, *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles*, 136–42.

ninger som ærer Gud, andre at det uttrykker en kirkelig moral, og atter andre at det betegner en slags kristen versjon av en sekulær moral, en form for kristen borgerlighet uttrykt som en dyd.

I den antikke greske konteksten²¹ lå vekten på respekt, i første omgang for ordninger i verden, etter hvert mer og mer relatert til gudene som de som beskyttet ordningene og i forlengelsen av det den respekt som kom til uttrykk som tilbedelse i de kultiske handlinger. Slik sett var betydninger som «gudsfrykt» og «fromhet» nærliggende, noe som også ble videreført i det tilsvarende uttrykket i en romersk sammenheng, *pietas*. Det dreide seg i begge tilfeller om en høyt ansett dyd. I hellenistisk jødedom ble εὐσεβεία noen steder i LXX unntaksvis brukt som oversettelse for den hebraiske betegnelsen for «frykt for Jahve» (יְהוָה יִרְאֵה) jf. Ordspr 1,7; Jes 11,2; 33,6). I en jødisk kontekst inkluderte εὐσεβεία både kunnskap om Gud og den passende måte å ivareta denne kunnskap på (se Jes 11,2; 33,6; Ordspr 1,7 (LXX)), manifestert i handlinger både i kulten og i verden. Slik sett ble det et uttrykk også for jødisk fromhet og åndelig liv. Denne forståelsen av gudsfrykt, både som kunnskap om Gud og en praksis som ble til ut fra denne kunnskapen, er også karakteristisk for bruken av ordstammen i NT utenom pastoralbrevene.²²

Pastoralbrevene er den del av NT der εὐσεβεία forekommer hyppigst. I pastoralbrevene generelt og i 1 Tim 6 brukes det for å beskrive det livet eller den måte å leve på som reflekterer et sant kristent liv. Eksplisitt knyttes gudsfrykten til kristushendelsen som dens basis (jf. 1 Tim 3,16) og til kunnskapen om Gud, om evangeliet og om sannheten. Til forskjell fra vranglærernes gudsfrykt (6,5) er den sanne gudsfrykt forankret i en forpliktelse overfor Gud og i en sann og rett undervisning om troen.²³ Det dreier seg om noe som inkluderer totaliteten av kristen praksis, herunder tilbedelse i kulten, men også noe som har relevans for livet i verden. Det har både en ytre og en indre dimensjon og er noe langt mer enn bare en av mange dyder. Hele det kristne livet kan karakteriseres med dette uttrykket. Det uttrykker at det å leve som kristen representerer en kombinasjon av å tro på Gud og en konsekvent måte å leve på i verden og i menigheten.²⁴

Hva så med αὐτάρκεια? I 2 Kor 9,8 brukes det samme ordet om det «å ha nok» av noe, ha det en trenger til. Konteksten er her innsamlingen av midler til menigheten i Jerusalem. Det er en formaning til gavmildhet, en gavmildhet som kan hvile på vissheten om at Gud gir sine gaver i rikt mål, og at de troende derfor kan være trygge på at de har nok av det de trenger.²⁵ Slik sett behøver en ikke å bekymre seg for om en gir bort noe av det en har. Denne basis for trygg tilfredshet er en kilde til all god gjerning, i denne sammenheng med et særlig fokus på å gi til dem som trenger det. Sitatet fra Sal 112,9 i 2 Kor 9,9 bekrefter en god konsekvens av å ha det en trenger: Den rettferdige er en som gir til de fattige. 2 Kor 9,8 f. understreker således to poeng i forbindelse med αὐτάρκεια: Gud sørger for at en har det som trengs, og denne forutsetning skal motivere til all god gjerning, her særlig å ta seg av dem som er trengende. Når Gud på denne måten sørger for at en har det som trengs, skal en ikke strebe etter mer, men være fornøyd med det en har. Dette er også poenget i Hebr 13,5 når forfatteren taler om

21. Ibid., 138–41.

22. Ibid., 142. Jf. Apg 17,23 (I NO 2011 oversettes verbet εὐσεβείῃ her med «tilbe», i NO 1920 med «dyrke») og 10,2.7.

23. Undervisnings- og kunnskapsaspektet er så viktig at I.H. Marshall kan hevde at εὐσεβεία «to some extent means 'teaching /knowledge about what godliness involves'», ibid., 143.

24. Ibid., 144.

25. Som et generelt uttrykk for noe som er tilstrekkelig, finnes denne betydningen også i GT (Ordspr 30,8 LXX; jf. også Sir 5,1 og 11,24, men der har det tilstrekkelige en negativ valør).

å nøye seg med det en har (her brukes det tilsvarende verbet ἀρκέομαι), men i den sammenheng motivert på en annen måte: da unngår en at kjærlighet til penger styrer livet (jf. 1 Tim 6,10).²⁶

αὐτάρκεια er en dyd som er karakteristisk for det mennesket som er tilfreds med det en har, og ikke lengter etter noe mer. Den bibelske bruken inkluderer imidlertid også et dynamisk moment: en vilje til all god gjerning.

Et fokus på tilstrekkelighet i tilknytning til dyden αὐτάρκεια finnes også i den antikke greske tradisjon, men her ligger vekten mer på *selvtilstrekkelighet*. Dyden ivaretar tanken om å stole på sine egne indre ressurser og muligheter, være selvstendig, tilfreds med seg selv og uten behov for andres hjelp.²⁷ Fremfor alt var denne forståelsen sentral i stoisk etikk, der dyden αὐτάρκεια, «selvtilstrekkelighet» eller «fordringsløshet», var en helt sentral dyd. αὐτάρκης ble slik sett oppfattet som en intuitiv del av forståelsen av «lykke» (εὐδαιμονία). Et lykkelig menneske mangler ingenting og nyter en slags uavhengighet i forhold til de ofte ustabile materielle forutsetninger.²⁸ Stoikeren Diogenes Laertius omtalte idealet Sokrates som αὐτάρκης καὶ σεμνός, som «nøysom og from».²⁹

Teksten i 1 Tim 6,6 lar seg best forstå i forlengelsen av teksten i 2 Kor 9. En forståelse av αὐτάρκεια som selvtilstrekkelighet vil definitivt være i konflikt med at gudsfrykt (εὐσέβεια) skal reflektere et sant kristent liv. Et kristent liv er ikke å leve et liv preget av selvtilstrekkelighet og selvkontroll. Tvert imot er et slikt liv, som den nærmere bestemmelse av gudsfrykt viste, å leve i vissheten om at livet er gitt av Gud, er avhengig av ham og virkeliggjøres når livsførselen bygger på kunnskapen om Gud og hans vilje for menneskene. I dette inkluderes også at gudsfrykten, som det å leve i troens relasjon til Gud, innebærer en tillit til at Gud som far sørger for hva en trenger (jf. Matt 6,25–34 par) og frigjør fra et ønske om, en lengsel etter og en opptatthet av materiell rikdom. En selvtilfredshet der en tenker seg uavhengig av andre, avløses av en avhengighet av en omsorgsfull Gud som frigjør fra et liv der en er opptatt av seg selv, til et liv der en ønsker å gi noe videre til andre.

Teksten i Fil 4,11–13, der den samme ordstamme også brukes (αὐτάρκ-), utdyper hva som menes med dette: «for jeg har lært å klare meg (være αὐτάρκης) med det jeg har» (v. 11). Uansett situasjon, enten det dreier seg om sult eller metthet, nød eller overflod, den som er i Kristus, makter alt (v. 12–13). Denne tilhørigheten er basisen for å klare seg med det en har. Det er ikke selvtilfredshet, men en tillitsfull holdning til ham som vet hva mennesket trenger til, og sørger for det. G.W. Knight³⁰ oppsummerer dette ved å si at når kilden, gudsfrykten (εὐσέβεια), kombineres med det indre resultatet, en grunnleggende tilfreds-

26. En advarsel med tanke på å leve et slikt liv finner vi også i Fil 3,17–21, særlig v. 19: Noen har magen som Gud og søker det jordiske. Det er de som er opptatt av de jordiske ting og øyeblikkets nytelser. De er ikke tilfredse med det de har, men søker i egenkjærlighet stadig mer. Slik forspiller de sin himmelske borgerrett og blir fiender av Kristi kors (jf. v. 20). Til dette, se Karl Olav Sandnes, *Belly and Body in the Pauline Epistles* (Society for New Testament Studies, Monograph series 120, red. R. Bauckham; Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 136–64 (162–64).

27. Gerhard Kittel, «αὐτάρκεια, αὐτάρκης», i *Theological Dictionary of the New Testament I* (red. G. Kittel og G.W. Bromiley; Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1964), 466.

28. Til stoisk etikk, se Dirk Baltzly, «Stoicism», i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (vår 2019), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/stoicism/>, kap. 5, og Malcolm Schofield, «Stoic Ethics», i *The Cambridge Companion to the Stoics* (red. B. Inwood; New York: Cambridge University Press, 2003), 233–56.

29. Se Burghard Siede, «ἀρκέω», i *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament* (red. L. Coenen, E. Beyreuther og H. Bietenhard; Wuppertal: Theologischer Verlag R. Brockhaus Wuppertal, 1977), 723.

30. George W. Knight III, *The Pastoral Epistles: A Commentary on the Greek Text* (The New International Greek Testament Commentary, red. I. Howard Marshall og W. Ward Gasque; Grand Rapids, MI: Eerdmans, The Paternoster Press, 1992), 253.

het (αὐτάρκεια), da har vi å gjøre med en stor vinning (πορισμός). Denne tilfredsheten, knyttet til gudsfrykten, er ikke uavhengig av materielle forutsetninger – noe trenger vi for å leve – men den er ikke basert på disse eller motivert av dem. For vranglærerne (1 Tim 6,5b) var basis og motiv for deres virksomhet nettopp materielle gevinster.

Denne «indre» gevinst (αὐτάρκεια) og nedtoningen av det materielle blir kraftig understreket i 1 Tim 6,7. Der angis et perspektiv som fungerer som argument for dette. G.W. Knight³¹ peker på at bruken av 1. person flertall gir utsagnet en rekkevidde ut over den funksjon det har i brevet for avsender og mottakere. Det har noe universelt og ordspråkaktig ved seg. Ved livets begynnelse, når vi fødes inn i denne verden, har vi intet (οὐδέν) (materielt) med oss. Noe slikt trengs heller ikke i den situasjonen. Det samme gjelder når vi forlater denne verden. Ikke noe (οὐδέν) kan vi ta med oss. Disse to grunnleggende aspekter ved den menneskelige eksistens er helt uavhengige av og løst fra materielle forutsetninger. Dette perspektivet peker i retning av at materielle forutsetninger bare kan tilkjennes en relativ betydning. Den grunnleggende «vinning» i menneskelivet har en annen forankring enn det materielle.

1 Tim 6,8 representerer en presisering av det materielles relative betydning, slik dette tematiseres i v. 7. Noe materielt er nødvendig og helt vesentlig for å opprettholde livet. Det dreier seg om mat (διατροφή) og om det som er nødvendig for å dekke seg til med tanke på beskyttelse (σκέπασμα). Det siste kan leksikografisk dreie seg både om klær og hus. Vi møter her (ἀρκεσθησόμεθα) samme ordstamme som i v. 6, ἀρκέομαι (jf. αὐτάρκεια). Også her dreier det seg om å være tilfreds, i en passiv form som får en imperativisk funksjon. Budskapet er derfor at mat og klær/hus utgjør en basis for menneskelivet som en kan og skal være tilfreds med. Dette ligger meget nær Jesu forkynnelse slik den kommer til uttrykk i Matt 6,25–34 par. Om en skulle få noe ut over disse nødvendigheter, skal en motta det med takk og nyte det (jf. 1 Tim 6,17; Fil 4,12), men ikke se på det som en nødvendighet som må tilfredsstilles. Søken etter en slik tilfredsstillelse kan lett gå ut over den sanne og sunne tilfredsstillelse, den som gir seg som en vinning av gudsfrykten.

Hva har så dette lært oss om det etiske potensialet i uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet»? εὐσέβεια ivaretar en holdning av respekt, så vel overfor Gud som overfor ens medmenneske. I sin kontekst i 1 Tim representerer uttrykket videre en avgrensning i forhold til rikdom. Rikdom utgjør en fare for muligheten til å opprettholde en slik holdning. Gudsfrykt lar seg vanskelig kombinere med materiell vinning, her eksemplifisert med vranglærerne som nettopp tenker at gudsfrykt er en vei til materiell vinning. En viktig side ved gudsfrykt som en holdning overfor Gud og medmennesker er også kunnskap, kunnskap om Gud som skaper og frelser, men også om hans vilje for sin skapning. Gudsfrykten korresponderer med en praksis, en vandel som er relatert både til kulten og til livet i verden. Denne kunnskapen forplikter, både overfor Gud og overfor de realiteter og de mennesker som en møter i verden. I realiteten kan hele det kristne livet karakteriseres som et liv i gudsfrykt.

Når εὐσέβεια knyttes sammen med αὐτάρκεια, skjer det en presisering på det etiske felt av hva som menes med gudsfrykt, med særlig fokus på den siden av εὐσέβεια som har å gjøre med vårt forhold til materielle ting. Hovedsaken når det gjelder αὐτάρκεια, slik det er brukt her og andre steder i NT, er å være tilfreds med det en har, og ikke lengte etter mer. Slik sett hører de to begrepene nøye sammen. Tilfredsheten skaper en relativ uavhengighet i forhold til det materielle. Vi trenger materielle ting for å overleve. Det dreier seg da ikke om

31. Knight, *The Pastoral Epistles*, 254. Knight henviser også til Job 1,21 og Fork 5,15 som steder i GT som 1 Tim 6,7 kan være et ekko av.

en forbannelse av det materielle, ei heller at en skal ha et ansvarsløst forhold til det materielle som et nødvendig behov. Den sentrale tanke er at det materielle bare har en relativ betydning og derfor ikke er noe en skal strebe etter, ut over å sørge for det nødvendige. Det er mulig når en kan leve i vissheten om at Gud sørger for det en trenger, noe som i denne sammenheng, tilsynelatende uproblematisk, tas som en selvfølge. Det frigjør fra opptatthet av det materielle og av å tilfredsstille seg selv, og åpner for å være opptatt av andre. Kontrasten til den greske forståelse av ἀντάρκεια med vekt på selvopptatthet, selvtilfredsstillelse og å stole på seg selv, er markant.

Relevans i dagens økologiske situasjon?

Så langt har fokus vært på Bibelens forståelse av «gudsfrykt med nøysomhet», både som samlet uttrykk og de to dydene hver for seg. Forståelsen er utviklet dels på bakgrunn av og dels i kontrast til den gresk-jødiske kontekst. Neste steg er å spørre: Finnes det anvendelsesmuligheter for denne forståelse, med dets etiske innhold, i en kontekst preget av store økologiske utfordringer? Har det et etisk potensial med økologisk relevans?

På bibelsk tid var menneskets muligheter for å påvirke og ødelegge jordens økologiske forutsetninger meget begrenset. Det innebar likevel ikke at menneskets forhold til naturen var irrelevant. Også den gang var det et «bakteppe» der menneskets forhold til naturen ble aktualisert. I gresk, særlig i stoisk, sammenheng var det viktig å leve i samsvar med naturens gitte forutsetninger og i samsvar med sin natur som menneske. Slik sett gav naturen, og ikke en gud adskilt fra naturen, premisser for hvordan livet skulle leves.³² I bibelsk sammenheng, og særlig i GT, står Gud som skaper av altet, og dermed også av det naturlige, helt sentralt. Naturen ble lovprist som god fordi skaperen var god (1 Mos 1,31). Gud hadde lagt noe av sin godhet inn i skaperverket, både i form av det gode som naturen representerer, og Guds skapervilje som noe godt og allment tilgjengelig (Rom 2,14–15). Som skapt i Guds bilde (1 Mos 1,27) hadde mennesket et enestående ansvar for å ta vare på skaperverket, «å dyrke og passe den» [hagen] (1 Mos 2,15). Dette ble sett i sammenheng med hvordan mennesket var forbundet med hele Guds skaperverk, og hvordan det skulle komme til uttrykk i et harmonisk samspill mellom alle deler av skaperverket, under Guds velsignelse (jf. Job 10,8–12; Sal 104,10–15; i eskatologisk sammenheng jf. Jes 11,1–9 og Rom 8,19–21).

Selv om altså uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet» ikke direkte alluderer til slike naturrelaterte og hva vi i dag ville kalle økologiske forutsetninger, utgjør de et «bakteppe» med en indirekte betydning. Dette, sammen med momenter som er hentet frem i analysen av uttrykket, gjør det meningsfullt å spørre om relevans og muligheter for en etisk anvendelse med tanke på dagens økologiske situasjon. Jeg vil peke på fire punkter.

For det første finnes det i uttrykket en innretning mot *livet i verden*. Teksten handler ikke bare om den enkeltes fromhet og realiseringen av dette i et liv i menigheten. Den bibelske forståelse av εὐσέβεια inkluderer en kunnskap om Gud som også skulle manifestere seg i en praksis i verden. Den greske forståelse av εὐσέβεια, som respekt for ordninger i verden, kan også ha influert forståelsen av uttrykket i en kristen kontekst. ἀντάρκεια sitt sted er definitivt i verden, med relevans for alle. Vekten på enkelhet, sparsommelighet og en begrenset vekt på det materielle, noe som for mange i vår tid definitivt utfordres av livet i verden, forankres i den bibelske forståelsen av uttrykket i vissheten om at Gud vet hva mennesket trenger.

32. Se Terence H. Irwin, «Stoic Naturalism and Its Critics», i *The Cambridge Companion to the Stoics* (red. B. Inwood; New York: Cambridge University Press, 2003), 345–64.

For det andre har uttrykket et klart *fokus på nesten*. Også her spiller tilliten til Guds omsorg en viktig rolle. Forskjellen til gresk tenkning er da påfallende. Der er hovedretningen innover, mot mennesket selv og selvtilfredsstillelsen. Tilliten frigjør til et liv der en kan fokusere på andre enn seg selv og gi videre til andre det de trenger. I dagens situasjon gjelder dette også de økologisk «trengende», både de som lever med konsekvensene av klimakrisen helt innpå livet og føler sin eksistens truet, og de som allerede er blitt klimaflyktninger. I et lengre perspektiv er også jordens tilstand og ressurstilgangen faktorer som aktualiserer vårt ansvar for de kommende generasjoner. Også der finner vi vår neste.

For det tredje gjelder det *forholdet til det materielle*. De materielle forutsetninger for menneskets liv er både nødvendige og verdifulle. Som sådan er de legitime. Spørsmålet er imidlertid hvilken plass de skal tilkjennes. I rammen av det bibelske uttrykket synes de bare å få en relativ betydning. De hverken behøver eller bør ha en for sentral plass. I lys av dette er det ikke tilfeldig at pengekjærlighet og rikdommens farer blir viktige der nøysomhet og guds frykt tematiseres. I en kapitalistisk vekstorientert økonomi, slik vi kjenner den mest fra den vestlige verden, er nettopp det materielle forbruket og menneskets ønske om å få og bruke (og kaste) materielle goder det helt sentrale. En slik økonomi lar seg vanskelig tilpasse en bærekraftig økologisk fremtid.³³

For det fjerde gjelder det *motivasjonen*. Så vel guds frykten som nøysomheten er i en kristen kontekst forankret i troen på Gud, skaperen og opprettholderen av verden (jf. Sal 104,27–30). Han har omsorg for verden, vil at den skal fornyes og bli levelig og god. Mennesket skal kunne leve sitt liv på en god og trygg måte, sammen med og i respekt for skapningen som totalitet. I denne forstand representerer guds frykt og nøysomhet en motivasjon til ikke å ødelegge, men til å bevare og finne en balanse mellom det som ivaretar naturens grunnleggende forutsetninger, og det som trengs for at alle jordens skapninger kan få hva de trenger for å kunne leve sine liv i overensstemmelse med sin bestemmelse.

Slike forbindelseslinjer kan trekkes fra «guds frykt med nøysomhet» til den klimakrise og økologiske situasjon som vi i dag står overfor. Uttrykket og de realiteter som det ivaretar, synes imidlertid bare å ha spilt en beskjeden rolle i den faglige tenkningen om økologiske spørsmål i teologisk sammenheng.³⁴ Det er likevel grunn til å tro at det kan ha hatt en viss betydning på det mer personlige plan, ikke minst fordi det eksplisitt er nevnt i Bibelen. Forstått som en oppfordring til enkelhet og sparsommelighet, til redusert forbruk og ansvarlig forvaltning og til en bevissthet om at vår praksis i et av verdens rikeste land har betydning for min neste andre steder i verden, kan det for en del ha hatt en funksjon til fremme av positive økologiske målsettinger.

På denne bakgrunn vil jeg gå videre og undersøke om det finnes andre faglige tilknytningspunkter for nøysomhetstanken i dag, hvordan disse er relatert til de økologiske utford-

33. Til dette, jf. Clive L. Spash, «Social Ecological Economics», i *Routledge Handbook of Ecological Economics: Nature and Society* (red. C.L. Spash; Abingdon/New York: Routledge, 2017), 3–16, og Svein Olaf Thorbjørnsen, *What Happens to People in a Competitive Society: An Anthropological Investigation of Competition* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019), 396–399.

34. Et eksempel er boken om kristen økoteologi fra 2007: Bård Mæland og Tom Sverre Tomren, *Økoteologi: Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2007). Her spiller ikke uttrykket og bibelstedet noen rolle. Det er likevel ikke helt fraværende andre steder: I en lærebok i etikk relateres uttrykket til den økologiske situasjon: Bård Mæland, «VIII. Naturen: Vern om miljøet», i *På livets side: Kristen etikk i perspektiv* (red. J.O. Mæland; Oslo: Luther forlag, 1993), 255, noe som også gjøres i læreboken *Kristen etikk – en innføring*: Svein Olaf Thorbjørnsen og Gunnar Heiene, *Kristen etikk: En innføring* (2. utg.; Oslo: Universitetsforlaget, 2021), 282–284. I det første tilfellet tematiseres det under avsnittet om naturen, i det andre under økonomidelen. Jf. også Svein Olaf Thorbjørnsen og Gunnar Heiene, *Håp for drivhuset? Miljøkrise og kristen tro* (Oslo: Credo, 1991), 95 f.; Calvin B. DeWitt, «Ecology and Ethics: Relation of Religious Belief to Ecological Practice in the Biblical Tradition», i *Ecologists and Ethical Judgements* (red. N. Cooper og R.C.J. Carling; London: Chapman & Hall, 1996), 64.

ringer, og om det her finnes tilknytningspunkter til den økologiske relevans jeg utledet fra det bibelske uttrykket. Mest nærliggende er det da å fokusere på det økonomiske området og på den økologisk orienterte dydsetiske tradisjon.

Nøysomhet, økonomi og økologi

Om interessen for nøysomhet i teologisk-etisk sammenheng er relativt begrenset, finnes det noen økonomiske miljøer der nøysomhet spiller en viktig rolle i møte med dagens utfordrende økologiske spørsmål. At økonomer overhodet er opptatt av nøysomhet, er særlig viktig. Dagens nesten globalt utbredte vekstorienterte markedsøkonomi synes å være klimakrisens viktigste drivkraft og dermed også et hinder for realiseringen av nødvendige økologiske målsettinger. Disse økologer og økonomer griper nettopp til nøysomhet («frugality») når de skal begrepsfeste og angi en økonomisk vei fremover mot en bedre økologisk situasjon. Påpekningen ovenfor av det økologisk relevante etiske potensial i nøysomhetens bibelske og antikke forutsetninger viser klare forbindelseslinjer til økonomiske realiteter. Det gjelder fokuset på sparsommelighet og redusert forbruk, en bevissthet om materialismens farer, hensynet til andre og et ønske om å bevare fremfor å bruke og kaste.

Flere av disse økonomer ser muligheten for en økologisk orientert økonomisk tenkning mer ut fra ideologiske forutsetninger av metakarakter enn ut fra individuelle, personlige og konkrete forandringer i livsstil, uten dermed å utelukke at det ideologiske i neste omgang også kan influere det individuelle og personlige. L. Bouckaert³⁵ fremholder at en bestemmelse av nøysomhet som en åndelig størrelse kan bidra til en mer økologisk innretning av økonomisk praksis. L. Zsolnai³⁶ vil realisere det samme ved å kanalisere åndelige sider ved nøysomhet inn i ledelsen av bedriften. F. Kadaplal³⁷ søker å operasjonalisere nøysomhetstanken i en økonomisk kontekst ut fra et teologisk antropologisk perspektiv, mennesket som skapt medskaper. K. Ims og O. Jakobsen³⁸ er mindre ideologisk og mer konkret og praktisk orientert. De ser en realisering av nøysomhet innen økonomi i det å søke mot et redusert konsum, et konsum som kan ivareta de nødvendige behov for individ, familie og samfunn og som er tenkt innenfor en sirkulær økonomisk prosess. R. Esteban³⁹ tenker at nøysomhet kan få en funksjon i økonomien ved at det kan gi hjelp til å finne frem til den bruk av materielle ressurser og økonomiske goder som best kan tilfredsstillere alle menneskets fundamentale behov. Økologen og økonomen H. Daly⁴⁰ utfordrer tradisjonell vekstorientert markedsøkonomi mest direkte når han vil gi nøysomhet prioritet fremfor et av denne økonomiens mantra, effektivitet.⁴¹

Disse økonomer og økologer anvender nøysomhetstanken ulikt med tanke på dens økologiske potensial. Appellen til nøysomhetstanken som en åndelig størrelse er noe ganske

35. Luk Bouckaert, «Rational versus Spiritual Concepts of Frugality», i *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life* (red. L. Bouckaert, H. Opdebeeck og L. Zsolnai, Frontiers of Business Ethics; Oxford: Peter Lang, 2008), 27–43.

36. László Zsolnai, «Frugality and the Intrinsic Value of Nature», i *Integral Ecology and Sustainable Business* (red. O. Jakobsen og L. Zsolnai; Bingley, U.K.: Emerald, 2017), 67–76.

37. Francis Kadaplal, «How the Idea 'Created Co-Creator' Can Contribute to the Nurturing of Frugality in Economic Life», i Bouckaert et al., *Frugality*, 71–93.

38. Knut J. Ims og Ove Jakobsen, «Consumerism and Frugality: Contradictory Principles in Economics?», i Bouckaert et al., *Frugality*, 169–84.

39. Rafael Esteban, «Frugality and the Body», i Bouckaert et al., *Frugality*, 45–69.

40. Herman E. Daly, «Frugality First», i Bouckaert et al., *Frugality*, 207–26.

41. Til spørsmålet om effektivitet, jf. også Irene van Staveren, «Efficiency», i *Handbook of Economics and Ethics* (red. J.P. og I. Van Staveren; Cheltenham: Edward Elgar, 2009), 107–14, og Thorbjørnsen, *What Happens to People in a Competitive Society*, 176–81.

annet enn å prioritere nøysomhet fremfor økonomisk effektivitet. Det siste sammen med en behovsorientert utmynting av nøysomhet og en tanke om en sirkulær økonomisk prosess ligger nærmere de konkrete endringer av økonomisk karakter som en forbedret økologisk situasjon fordrer. En vektlegging ved åndelighet og antropologi i tilknytning til nøysomhet er ideologisk profilerte og viktige, men er vanskelig å operasjonalisere i den forstand at de kan utfordre og skape endrede forutsetninger for økonomisk praksis. Det er også et annet spenn i disse ulike strategier. Å problematisere effektivitetens betydning i økonomisk sammenheng ved å prioritere nøysomhet, innebærer et så vesentlig inngrep i en vekstorientert markedsøkonomi at det fordrer endringer på et overordnet strukturelt nivå. De andre strategier varierer noe når det gjelder endringsnivå, men for noen dreier det seg om målsettinger som skal realiseres innenfor rammen av enkeltindivider og de små fellesskap. Her er det tilknytningspunkter til det bibelske uttrykkets økologiske relevans. Dette gir imidlertid grunn til å spørre om anvendelsen av nøysomhet i en økonomisk sammenheng, med tanke på å skape en bedre økologisk situasjon, bare i begrenset grad inkluderer og muliggjør nødvendige miljømessige endringer på det økonomiske systemnivået.

Nøysomhet i rammen av en økologisk orientert dydsetikk

Nøysomhet og måtehold er dyder som historisk sett har spilt en viss rolle både i en kristen og en allmenn kontekst. I noen grad er dette tilfellet også i dag, selv om dyden nøysomhet i noen sammenhenger får en svært negativ vurdering. Etikeren James Nash påpeker at nøysomhet («frugality»)⁴² «is often greeted with amusement, ridicule, or even contempt. It is portrayed as unfashionable, unpalatable, and even unpatriotic».⁴³ Nash selv, derimot, ser i tanken om nøysomhet en mulighet for noe som kan fungere revolusjonerende med tanke på å bekrefte og berike naturen. Et redusert konsum og en redusert produksjon gir muligheter for så vel gleder som for et forbedret liv på en planet med begrensede ressurser.⁴⁴

Antroposentrisme?

Tross manglende moteriktighet og den beskjedne rolle nøysomhet synes å spille, kan det likevel konstateres at det i dydsetisk sammenheng er interesse for nøysomhetstankens økologiske potensial. Nøysomhet er én blant flere dyder eller karakteregenskaper som er viktige med tanke på å realisere et godt liv for mennesket i verden. Aristoteles og hans εὐδαιμονία-tenkning står her sentralt.⁴⁵ En spesiell utfordring for dydsetikken er i forlengelsen av dette å samtenke denne visjonen om et godt menneskelig liv, som representerer et antroposentrisk perspektiv, med ivaretagelsen av et vern om naturen. Det er imidlertid mulig, hevdes det, å ivareta både menneskelig velferd og naturens velferd samtidig. Det kan skje i tilknytning til en såkalt opplyst antroposentrisme og en opplyst egeninteresse: Menneskelig velferd og et godt menneskelig liv er bare mulig om en også samtidig kan forutsette naturens velferd. For noen er også altruisme en nødvendig forutsetning i denne sammenheng. Med det ivaretas

42. Nash gir en instruktiv gjennomgang av hva som menes med nøysomhet («frugality») som en positiv dyd, og ulike misforståelser av denne. Se James A. Nash, «Toward the Revival and Reform of the Subversive Virtue: Frugality», *Annual of the Society of Christian Ethics* 15 (1995): 137-60 (144-51), <https://doi.org/10.5840/asce1995158>.

43. Ibid., 138.

44. Ibid., 140–144. Til dette, jf. også dem som hevder at nøysomhet er en glemte dyd som det er grunn til å etterlyse: Gunnar Kvåle, «Nøysomhet – en glemte dyd», *Vårt Land*, 15.6.2022, <https://www.vl.no/meninger/verdidebatt/2022/06/15/noysomhet-en-glemte-dyd/>.

45. Se Aristoteles, *Den nikomakiske etikk* (overs. Ø. Rabbås og A. Stigen; Bokklubbens kulturbibliotek; Oslo: Bokklubben Dagens bøker, 1999), I 7 (9–12).

også den ikke menneskelige verdens egenverdi.⁴⁶ For å realisere denne dobbelhet er dyder som nøysomhet og måtehold viktige, sammen med en rekke andre. Slik kan miljøengasjementet bli både livsbekreftende og personlig berikende.⁴⁷ Denne kombinasjon av menneskelig velferd og naturens velferd anses i en dydsetisk kontekst som spesielt motiverende med tanke på å oppnå miljøgevinster. Alternativet er et ensidig fokus på forbud og påbud, på restriksjoner og selvfornektning, noe som er karakteristisk for deontologiske og utilitaristiske tilnærminger til miljøspørsmålene. Muligheten for egen velferd og et godt liv, i et harmonisk forhold til naturen omkring, har en betydelig motiverende kraft.⁴⁸

Nøysomhet – begrenset til det individuelle og personlige?

Den vekstorienterte markedsøkonomien spiller en dominerende rolle i en moderne vestlig, til dels global, sammenheng, også med tanke på jordens økologiske status. Som nevnt tilsier denne økonomiens tyngde og innflytelse at eventuelle forandringer på det økonomiske området ikke kan begrenses til strategier av individuell og småskalakaraktér, men fordrer forandringer på et høyere politisk bestemt strukturelt nivå.⁴⁹ I en materialistisk forbrukskultur synes nøysomhet marginalisert. I sentrum står appellen til materielt forbruk: å kjøpe (og kaste og kjøpe igjen), å tjene penger på andres forbruk, å vinne i en økonomisk konkurranse. I tillegg forsterkes dette av den appell som en slik praksis har til dype selviske forutsetninger i menneskenaturen. Det er fristende å gi materielt forbruk prioritet fremfor begrensning, enkelhet og sparsommelighet.⁵⁰ Har da dyden nøysomhet noe å bidra med? Dydsetikken knytter handlingens utgangspunkt til enkeltmenneskets karakter og vaner og til en visjon om et godt liv. Fra deontologisk og utilitaristisk hold er det påpekt at nødvendige forandringer på et systemnivå krever andre virkemidler enn de dydsetikken kan by på. Fokus må være på rettigheter og verdier, påbud og forbud.⁵¹ For dydsetikere med et engasjement for en bedre økologisk fremtid er dette en utfordring.

Innen en miljøorientert dydsetikk opererer en med et skille mellom dyder relatert til kritikk av konsumsamfunnet og dyder som fremmer politisk miljømessig aktivisme. I den første gruppen inngår dyden nøysomhet, men også dyder som enkelhet, måtehold og generøsitet.⁵² De «politiske» dyder er dyder som tjener samfunnet og bidrar til samfunnets vel-

46. Se Ronald Sandler, «Introduction: Environmental Virtue Ethics», i *Environmental Virtue Ethics* (red. R. Sandler og P. Cafaro; Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2005), 1–12; Ronald L. Sandler, *Character and Environment: A Virtue-Oriented Approach to Environmental Ethics* (New York: Columbia University Press, 2007); Philip Cafaro, «Gluttony, Arrogance, Greed and Apathy: An Exploration of Environmental Vice», i Sandler og Cafaro, *Environmental Virtue Ethics*, 135–58.

47. Philip Cafaro, «Patriotism as an Environmental Virtue», *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 23 (2010): 185–206, <https://doi.org/10.1007/s10806-009-9189-y>.

48. Se Brian Treanor, *Emplotting Virtue: A Narrative Approach to Environmental Virtue Ethics* (New York: Humanity Books, 2014), 39, jf. 12–15; Cafaro, «Patriotism as an Environmental Virtue»; Jennifer Welchman, «The Virtues of Stewardship», *Environmental Virtue Ethics* 21 (1999): 411–23, <https://doi.org/10.7939/R3VH5CZ6P>.

49. For noen økonomer er slike endringer uaktuelle. Økonomi dreier seg om noe upåvirkelig og uforanderlig. Økonomien følger sine egne lover, lover som kan beskrives logisk og matematisk. Se f.eks. Kenneth J. Arrow og Frank Hahn, *General Competitive Analysis* (Advanced textbooks in economics 12; Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1971). Alternativet er å tenke at økonomi i sine ulike former er et kulturprodukt og som sådan noe menneskeskapt som kan forandres. Se Andrew Britton og Peter Sedgwick, *Economic Theory and Christian Belief* (Bern: Peter Lang, 2003), 42.

50. Til dette siste, se Thorbjørnsen, *What Happens to People in a Competitive Society*, 221–37, jf. også 67f.

51. Til betydningen av deontologiske og utilitaristiske tilnærminger, se f.eks. Andrew Brennan, «Environmental Ethics», i *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Stanford University, 2021). <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. (21.09.23).

52. Se Peter Wenz, «Synergistic Environmental Virtues: Consumerism and Human Flourishing», i Sandler og Cafaro, *Environmental Virtue Ethics*, 197–213.

ferd. Den enkeltes velferd er da en sideeffekt. Av slike kan nevnes blant annet tålmodighet, engasjement, håp, tilgivelse, åpenhet, rettferdighet og solidaritet.⁵³ Dydsetikkens relasjon til situasjon og kontekst gir også steder og plasser som en har et forhold til, en etisk funksjon. Av dette gir seg dyder som respekt og omsorg, hengivenhet og ydmykhet. Selv om mange av disse dyder i noen grad primært tenkes å være individuelle og personlige, så gir det seg også fra dem linjer til det politiske og systemiske.⁵⁴

Dette ansporer til og gir muligheter for forandringer også på det strukturelle og politiske planet. Men har slike dyder «kraft» nok i seg til å skape de nødvendige forandringer? Er ikke kraften, når alt kommer til alt, større der en anvender de påbud, forbud og verdier som gir seg av en deontologisk og utilitaristisk argumentasjonsstrategi? J.R. Harman⁵⁵ hevder at en regelbasert etikk her ikke kommer bedre ut enn en dydsetisk. Det henger sammen med at de forandringer som trengs med tanke på nødvendige miljømessige endringer, ennå ikke er tilstrekkelig innarbeidet som verdier i politisk sammenheng. Skal det skje, forutsetter det en forandring i holdninger, en forandring som best kan ivaretas i dydsetikken.⁵⁶ Holdninger gir i neste omgang forutsetning og rammer for regler. Her møtes i en forstand dydsetikkens individuelle forutsetninger og dens sosiale og i neste omgang systemiske konsekvenser.

Slik sett tenker en at det ikke er en motsetning mellom dydsetikk og regeletikk i det offentlige rom, heller ikke når det gjelder miljøetikk. Dydsetikken kan ikke erstatte en regelbasert etikk, men til en helhetlig etisk tenkning hører det å ta hensyn til karakterens betydning for etisk handling. Dydsetikkens primære berettigelse er å fremheve den individuelle handling som et helt sentralt etisk anliggende. Det gjelder også i miljøetikken. Men fra dydsetikkens individuelle utgangspunktet er det både mulig og nødvendig å la disse individuelle anliggender få en funksjon på et sosialt og politisk nivå. Dydsetikken ivaretar da særlig to funksjoner. Den bidrar for det første til at mennesker har holdninger og karakteregenskaper som skaper forutsetninger for at en kan følge regler som fremmer et godt menneskelig liv også på det sosiale plan, i denne sammenheng et liv der en bidrar til en forbedret økologisk situasjon. Mange menneskers nøysomhet og samhandling kan både influere og legitimere handlinger på nivået over det individuelle. For det andre er dydsetikken et redskap som kan veilede der det ikke finnes regler, og i neste omgang gi veiledning med tanke på å etablere eventuelt nye regler.

På denne bakgrunn kan det hevdes at dydsetikk generelt og nøysomhet spesielt er relatert både til individuelle, personlige forutsetninger og forutsetninger av mer politisk-systemisk karakter. Det synes imidlertid vanskelig å vekte de to aspekter ved dydsetikk likt. Det henger sammen med dydsetikkens utgangspunkt. Dette utgangspunkt er mennesket, dets karakter og de vaner som i neste omgang avsetter seg som mønstre for handling. På denne bakgrunn er det nærliggende å tenke at dyden nøysomhet, og i særlig grad en «kristianisert» «gudsfrykt med nøysomhet», har sitt primære sted i en individuell og personlig kontekst. Nøysomhet er et karaktertrekk som avsetter seg i handlinger til fremme av forsiktighet, sparsommelighet og hensyn til ens medmenneske, på det individuelle plan. Også dydsetikkens

53. Brian Treanor, «Environmentalism and Public Virtue», *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 23 (2010): 9–28, <https://doi.org/10.1007/s10806-009-9184-3>.

54. Treanor, «Environmentalism and Public Virtue», 13, 24 f.

55. Jay R. Harman, «Notions of Self-Interest: Reflections on the Intersection between Contingency and Applied Environmental Ethics», *Environmental Ethics* 23 (2001): 377–89, <https://doi.org/10.5840/enviroethics20012344>.

56. Slik i P. Haight, «Hume's Knave and Nonanthropocentric Virtues», *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 23 (2010): 129–43, <https://doi.org/10.1007/s10806-009-9188-z>, selv om han i utgangspunktet har et kritisk forhold til en dydsetisk miljøetikk.

andre anliggende, det gode livet, er noe som erfares av den enkelte. Men samtidig forutsetter en bestemmelse av det gode livet at det gis føringer av mer overordnet karakter. Et liv leves i en kontekst. Denne er av stor betydning for hvordan dette livet kan virkeliggjøres, og er bare i begrenset grad bestemt av de forutsetninger av personlig og individuell art som en selv bidrar med.⁵⁷ På dette nivået har en å gjøre med systemer og politiske beslutninger. Her kan ikke nøysomhet bidra på samme direkte måte som på det individuelle og personlige nivået. Og likevel: Sparsommelighet, et enklere liv materielt sett enn det konsumsamfunnet forutsetter, å ta hensyn til nesten og å fremme bevaring fremfor forbruk er alle aspekter ved nøysomhet av relevans i en politisk kontekst. Indirekte kan det, slik sett, bidra til en utvikling, på systemplanet, i retning en forbedret økologisk status. Et redusert forbruk, for eksempel, vil kunne merkes hos produsenter og kan føre til en produksjonsomlegging i en mer økologisk retning.

Konklusjon

Det bibelske uttrykket «gudsfrykt med nøysomhet» trekker vekslers både på greske og jødiske forutsetninger, men fremstår likevel med en klar egen profil. Det inkluderer en kunnskap om Guds vilje som forplikter etisk. Forpliktelsen inkluderer respekt overfor Gud og medmennesker, villighet til ikke å strebe etter stadig å få mer, men heller gi avkall på rikdom. Tanken om Guds omsorg gir en relativ uavhengighet i forhold til det materielle og åpner for en sterk forpliktelse overfor sin neste. Selv om konteksten for gudsfrykt med nøysomhet den gang ikke var den økologiske situasjon vi står overfor i dag, er det mulig å identifisere økologisk relevante implikasjoner av dette også i dag: Det innebærer ansvar for verden, det motiverer til nesteansvar, til å være tilfreds med det en har, og til å la det materielle spille en begrenset rolle i livet. I hovedsak dreier dette seg om forpliktelser og ansvar av individuell karakter. I en kristen kontekst kan dette ha bidratt til en positiv økologisk bevissthet og praksis. Koblingen mellom nøysomhet og gudsfrykt har gitt alvoret i saken tyngde og har fungert motiverende.

Selv om nøysomhet i enkelte kretser blir sett på som noe utdatert og uinteressant, så er det også gjenstand for interesse med tanke på dets økologiske potensial. I denne sammenheng har jeg identifisert interessen for nøysomhet særlig på to områder. Det første er interessen innen deler av fagøkonomien. I lys av økonomiens betydning for den økologiske utvikling er det spesielt viktig. En særlig utfordring i denne sammenheng er muligheten for via nøysomhetstanken å skape nødvendige strukturelle økonomiske endringer. I møte med en dominerende og sterk vekstorientert markedsøkonomi, som også appellerer til selviske og nytelsesorienterte aspekter ved menneskenaturen, fordres sterke virkemidler. Her varierer de ulike måter å bruke nøysomhetstanken på betydelig. Størst forhåpninger synes en å kunne ha til en prioritering av nøysomhet fremfor effektivitet, minst til en metaorientert, åndeliggjort forståelse av nøysomhet.

Den andre interessen for nøysomhet finnes innen en økologisk orientert dydsetikk. Her står en fremfor to utfordringer. Først: Er ikke dydsetikk med sitt fokus på mennesket og et godt liv antroposentrisk? Den potensielle konflikten i forhold til naturens velferd løses ved tanken om en utvidet antroposentrisme: Menneskets velferd forutsetter naturens velferd. Dernest: Hvordan kan nøysomhet med sin individuelle innretning bidra til nødvendige strukturelle, politiske endringer i samfunnet? Dydsetikken skiller mellom dyder av individuell karakter, herunder nøysomhet, og dyder som i større grad skal bidra til å tjene samfunnet.

57. Jf. Treanor, «Environmentalism and Public Virtue», 22.

Når det gjelder det siste, er dydsetikken seg bevisst at den bare kan bidra til strukturelle og politiske forandringer om den ses i sammenheng med og trekke veksler også på deontologiske og utilitaristiske forutsetninger. Dydsetikkens særlige bidrag er knyttet til at holdninger er et nødvendig rammeverk for at regler følges, og at den kan veilede der regler ikke finnes. Slik sett kommer ikke regeletikk her bedre ut enn dydsetikken. Regeletikken kan ikke erstatte dydsetikken, men de ivaretar ulike oppgaver.

Det er en viss distanse mellom det bibelske «gudsfrykt med nøysomhet» og den funksjon som nøysomhet tilkjennes i aktuell fagøkonomisk og dydsetisk sammenheng. Samtidig er det ikke vanskelig å finne nedslag av den aktuelle relevans som jeg utledet av de bibelske forutsetninger: Enkelhet, sparsommelighet og begrensning, en avveiet, men også kritisk distanse til betydningen av det materielle og det materielle forbruk, en bevissthet om ens økologiske ansvar for andre og den betydning en økologiske dyd som nøysomhet kan ha motivasjonsmessig. Motivasjonen viser kanskje mest distansen. Gudsfrykt er noe ganske annet enn en utvidet antroposentrisme eller egeninteresse.